

La marca concedida per Jaume III a Mateu Pellicer contra els súbdits de la Corona catalano-aragonesa

GABRIEL ENSENYAT PUJOL

Les relacions comercials entre aquelles formacions polítiques d'orientació mercantil sovint es veien pertorbades a l'Edat Mitjana per la pràctica d'activitats indiscriminades de pirateria. Quan els països als quals pertanyien les dues parts implicades (agressors i agredits) mantenien uns lligams de cordialitat i fluïdesa normalment s'imposava una solució negociada a l'assumpte en forma de reposició o indemnització als afectats. A vegades, però, això no es donava i aleshores es duïen a terme represàlies per part d'aquells que havien sofert algun tipus de depredació. En aquests casos les represàlies solien tenir el suport i l'autorització del poder públic el qual, d'una o altra manera, les legitimava.

Quan concorria aquesta circumstància un dels procediments més habituals per compensar els danys ocasionats era la concessió de llicències de marca.¹ La marca s'atorgava quan un súbdit del país havia patit un "greuge" per part de ciutadans d'una altra nacionalitat, sense que l'estat al qual pertanyia l'agressor hagués concedit a l'afectat cap mena de reparació per via judicial. Aleshores el mercader agredit obtenia de les autoritats la facultat de poder

1 La bibliografia general que hem consultat sobre les marques és la següent:

- G. AIRALDI: *Pirateria e repressaglia in fonti savonesi dei secc. XIII e XIV*, Bobbio, 1979.
- A. DEL VECCHIO: *Le repressaglie nei comuni medievali e specialmente in Firenze*, Bologna, 1894.
- René de MAS LATRIE: *Du droit de marque ou droit de représailles au Moyen Age*, París, 1985.
- Joaquim MIRET I SANS: *Les represàlies a Catalunya durant l'Edat Mitjana*, a "Revista Jurídica de Catalunya", Barcelona, 1925, 62 pàgs.
- M. MOLLAT: *Guerra de Course et Piraterie à la fin du moyen âge: aspects économiques et sociaux. Position des problèmes*, a "Études d'Histoire maritime", 1938-1975, Torino, 1977, pàgs. 477-486.
- J. MUTGÉ I VIVES: *La marca d'En Bernat Melhac, la Corona catalano-aragonesa i el Llen-guedoc (1327-1336)*, a "XIIè Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon", Montpellier, 1985 (data del congrés) - 1987 (publicació), pàgs. 175-188.
- Anna UNALI: *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, Barcelona, 1986.

confiscar els béns dels súbdits de l'altre país, fins a la satisfacció d'allò que li havia estat pres, inclosos els interessos a què tenia dret. Com ha escrit el professor Dufourq, "la marque est un droit de saisie des marchandises et biens qui appartiennent à tel étranger coupable d'un acte de mauvaise foi, dol, vol, piraterie ou "co-nationaux"; c'est très exactement donc une «licencia pignorandi»... La marque est appliquée jusqu'au jour où la victime a perçu grâce à elle le montant de ses pertes, intérêt et frais compris".²

Les marques, doncs, es concedeixen a títol individual, en temps de pau i per compensar un determinat greuge, sense que això suposàs necessàriament cap motiu de conflictivitat entre els dos estats implicats. Això no obstant, a la pràctica, com fos que no rebien cap tipus de control, podien esdevenir un element de tibantor, que ocasionava danys importants al comerç i pertorbava el seu normal desenvolupament.

Promulgació i característiques de la marca.

Mateu Pellicer, ensems amb Joan Duró, tots dos mercaders de Puigcerdà, havia estat depredat per una embarcació catalana propietat del noble Pere, vescomte de Vilamur. Amb motiu del robatori Jaume III promulgà en favor seu una marca contra els súbdits de la Corona d'Aragó dissabte 29 d'agost de 1338.³

D'acord amb les condicions expressades, les mercaderies confiscades havien d'esser estimades pers certs prohoms, els quals estipularien el seu preu just, a fi que no fossin venudes per una quantia inferior a llur valor. En principi els prohoms designats per dur a terme la tasca eren de les ciutats de Barcelona i València però com fos que van declinar l'oferiment, llavors foren escollits ciutadans de Mallorca.⁴ La causa d'elegir en primera instància els prohoms de Barcelona i València devia obeir al fet que una vegada realitzada la valoració s'oferia a l'antic posseïdor de les mercaderies la possibilitat de retenir-les a canvi de satisfer la suma estipulada.⁵ En cas de desestimar l'oferiment les mercaderies havien d'esser transferides a dos mercaders mallorquins, els quals abonarien directament la quantia a Mateu Pellicer.⁶

² Charles-Emmanuel DUFOURQ: *Aspects Internationaux de Majorque durant les derniers siècles du Moyen Age*, a "Mayurqa", XI, Palma, 1974, pàg. 39.

³ No hem trobat el text de la lletra de marca però sí nombroses referències respecte a la data i altres qüestions. Vegeu el Document n.º 1 de l'apèndix.

⁴ Document 3.

⁵ Fou, per exemple, el cas de Berenguer Borriana, el qual no ho acceptà: "Quibus quidem rebus et mercibus ut predictur extimatis fuit semel et pluries dictum Berengario Borriana predicto si volebat dictas res et merces sibi pro eisdem pretiis retinere, qui dixit quod "non" ne videtur predictis modo aliquo consentire". A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fol. 187 r.

⁶ Document 3.

Confiscacions de naus, béns i numerari de mercaders catalans.

Aviat començaren els actes d'hostilitat contra els mercaders catalans dimanants de la marca. Les confiscacions adoptaren un triple vessant i es dirigiren alhora contra les naus que recalaven a l'illa o s'hi apropaven, els béns d'alguns mercaders catalans establerts a Mallorca i certes quantitats de numerari depositades en alguna de les "taules" mallorquines.

Quant a les preses de naus, n'hem documentat dues. La primera tingué lloc el 28 de setembre següent i fou una coca baionesa propietat de Ramon Figuera, barceloní, que havia arribat al moll de la ciutat de Mallorca procedent de Sardenya. El vaixell es trobava ben atapeït ja que portava gèneres i béns del mateix Ramon Figuera així com d'altres quatre mercaders.⁷ Entre el carregament destacaven les deu bales de drap (65 peces) del valencià Andreu Caner, valorades en 509 lliures i 2 sous, a raó d'unes 8 lliures per unitat⁸ i les diverses mercaderies de Bertran Polinyà, barceloní, estimades en 142 lliures.⁹ Respecte a la segona presa es tractà d'una nau de Francesc Amat, mercader de Barcelona, que llavors fou venuda a Joan Ris, mercader de Mallorca, el qual l'adquirí per 50 lliures i 8 sous.¹⁰ Del montant obtingut en la venda es deduïen les quantitats que en el seu cas podien deure per qualsevol concepte els afectats, les quals eren entregades als creditors.

Pel que fa al segrest de béns de mercaders catalans depositats l'illa, n'hem documentat tres. El primer fou a la botiga que tenien a la ciutat de Mallorca Bernat Serra i Berenguer Borriana, mercaders de Barcelona, i la quantia d'allò que els fou confiscat pujava a la xifra, certament important, de 4.014 lliures, 14 sous i 6 diners.¹¹ A continuació foren confiscades les mercaderies que posseïa Jaume Amargós, de Manresa, i que havia amagat a l'hospici d'un mercader mallorquí, Francesc de Comelles; el seu valor era de 555 ll., 6 s. i 2 d.¹² Finalment, encara pel febrer de 1339 tenia lloc una altra confiscació: la de les mercaderies de Jaume Feliu, mercader valencià, venudes a Joan Ris per 14 ll. i 8 s.¹³ Com hem vist abans, també ara foren deduïdes les quanties degudes pels afectats.

Referent al numerari que tenien depositat els mercaders catalans a les diferents "taules" de la ciutat de Mallorca, aquest fou sistemàticament segrestat. En els documents consultats hem trobat referències de tres taules d'aquest tipus: les de Simó Roig, Andreu Dezportell i Berenguer de Vilatorrada. Berenguer Borriana fou el primer en ser objecte de la requisa; el seu montant era de 162 ll., 1 s. i 10 d.¹⁴ Llavors li tocà el torn a Miquel Sapiuada, que tenia depositades 3 ll., 4 s. i 11 d.¹⁵ A continuació tengueren lloc, entre el 13 i el 14

7 Document 2.

8 A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 188 r.-v.

9 A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 238 v.-239 r.

10 A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 237 v.-238 r.

11 A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 186 r.-187 v. En endavant utilitzarem els següents abreujaments: ll. (lliures), s. (sous) i d. (diners).

12 A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 201 v.-202 v.

13 A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 239 r.-v.

14 A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 186 r.-187 v.

15 A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 188 r.-v.

de novembre, les següents retencions: 84 ll. i 9 d. de Guillem Balaguer;¹⁶ 54 ll., 8 s. i 7 d. de Pere Marçal;¹⁷ 31 ll., 10 s. i 3 r. de Pere Bosch¹⁸ i 41 ll., 4 s. i 5 d. de Bartomeu Pàmies.¹⁹ Tots ells eren mercaders valencians. Altrament, el 17 de desembre tengueren lloc altres dues confiscacions: 29 ll. i 5 s. del també mercader valencià Francesc Granollers²⁰ i 6 ll. del mercader barceloní Bernat Carreres.²¹ D'altra banda, com sol ocórrer en aquests casos, tingué lloc una curiosa equivocació entre els encarregats de dur a terme les requises, els quals segrestaren 20 ll. a Pere Oliver, de Múrcia, depositades a la taula d'Andreu Dezportell, "credendo quod Murcia esset locus subditus dicti domini regis Aragonum", quan de fet es tractava de terres sota la jurisdicció de la Corona de Castella.²²

Finalment, per acabar aquest apartat, cal constatar que la documentació examinada presenta un interès extraordinari per a l'estudi del comerç, en inventariar les mercaderies confiscades. Això ens permet conèixer no sols els productes que transportaven els vaixells sinó la seva quantitat i el seu valor, així com també ocasionalment altres informacions (procedència de les mercaderies, rutes seguides, sistemes de "comenda" vigents aleshores, etc.). L'anàlisi d'aquests aspectes evidentment ultrapassa els límits d'aquest treball.²³

Alguns guiatges atorgats a certs mercaders catalans.

Tot i que les marques tenien un caràcter de generalitat, determinats mercaders podien ésser posats pels poders públics baix protecció especial per evitar ser objecte d'embargament. Això es donava quan concorrien algunes circumstàncies especials. Pel que fa a la marca que estudiam, hem trobat dos salcondits d'aquest tipus. El primer fou concedit pel mes d'abril de 1339 a dos

¹⁶ A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 202 v.-203 r.

¹⁷ A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 203 r.-v.

¹⁸ A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 203 v.-204 r.

¹⁹ A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fol. 204 r.

²⁰ A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fol. 240 r.

²¹ A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fol. 240 r.

²² A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fol. 216 r.

²³ Amb tot, a títol d'exemple, farem referència a la botiga de Berenguer Borriana, abans aHudida. En ella trobam, de primer, certs productes usats en tintoreria, concretament grana, alum de roca i orpiment. La grana va ésser calculada en "sex costalia" (la paraula "costalia", llatinització del mot català "costell", té un sentit general i pot referir-se tant a un feix, com a un sac o a una peça, etc.), amb un pes net de 12 quintars i 42 lliures i una estimació de 205 lliures "pro carrica" (és a dir, per càrrega, també en un sentit ampli), que suposava un montant total de 848 lliures i 14 sous.. L'alum de roca (alum fus i deixat refredar) fou avaluat en 15 costells, amb un pes de 29 quintars i 98 lliures, una estimació de 11 lliures per unitat i un preu total de 109 lliures, 18 sous i 6 diners. Quant a l'orpiment (trisulfur d'arsènic, de color groc de llimona) en foren confiscats 22 costells, amb un pes de 49 quintars i 13 lliures, una valoració de 6 lliures per quintar i un preu total de 234 lliures, 15 sous i 7 diners.

Altrament a l'esmentada botiga hi havia 12 costells de lli de Granada (34 quintars, 88 lliures) estimats en 4'5 lliures per quintar, i gran quantitat i varietat de pells de couro: "sexdecim faxia coriorum de Tunis" (39 quintars, 59 ròtols), valorats en 5 lliures per quintar; "centum tria faxia coriorum sortitorum de Artzila" (254 quintars, 39 ròtols), a 5 lliures per quintar; "septem faxia coriorum adohins" (26 quintars, 48 ròtols), també a 5 lliures per quintar; i, finalment, "viginti octo faxia coriorum de Sale" (54 quintars, 22 ròtols), a 4 lliures i 10 sous per quintar.

mercaders catalans que retornaven de Bizanci amb un carregament propietat en part de mercaders mallorquins i l'altra part de mercaders de Barcelona. Com fos que els patrons de la nau, una coca baionesa anomenada "Sant Antoni", no gosaven atracar a l'illa per mor de la marca, el governador Roger de Rovenac els conferí seguretats en llurs persones, béns i nau. També se'ls facultava per poder descarregar i vendre les mercaderies que volguessin, emportar-se el numerari obtingut i transportar la resta de productes propietat de súbdits de Pere IV en un altre vaixell.²⁴ Altrament, un mes després el governador concedia un guiatge semblant al mercader barceloní Jaume Serra, el qual procedia de Sardenya amb un carregament de forment i altres productes. El document indica que el guiatge es concedí a instàncies d'alguns amics que l'esmentat mercader tenia a Mallorca, sense altra motivació.²⁵

Aquesta és la darrera referència que hem trobat sobre la marca contra els súbdits de la Corona d'Aragó. Cal pensar que, una vegada obtinguda la reparació per part de Mateu Pellicer, amb tot el seguit de confiscacions que hem estudiat i, possiblement d'altres que no hem pogut documentar, la marca deixà d'esser efectiva i fou abrogada, restablint-se el tràfic comercial regular de la mercaderia catalana amb les Illes.

²⁴ Document 4.

²⁵ Document 5.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1.338, setembre, 5 — Ciutat de Mallorca.

Lletra de marca atorgada per Jaume III a Mateu Pellicer contra els súbdits de la Corona d'Aragó.

A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fol. 239 v.

Jacobus Dei gratia rex Maioricarum, comes Rossilionis et Ceritanie ac dominus Montispesulani, dilecto militi camberlengo et consiliario Rogerio de Rovenacho et Raymundo de Capcirio nostris fidelibus, salutem et dilectionem. Pridie recordamur vobis dicto Rogerio litteratorie comisse ut marcham per nos concessam fideli nostro Matheo Pellicerii de Podio Cerdano debite exequeremini in bonis subditorum illustris domini regis Aragonum, consanguinei nostri ut fratris carissimi, que possent in regno nostro reperiri. Mandantes et comittentes nunc vobis duobus per presentes ut amotis diffugiis et fraudibus quibuslibet reseccatis in terra et mari dicionis regni nostri prefati dictam marcham in bonis subditorum prefati regis debite exequamini et diligenter iuxta concessionis dicte marche seriem et tenorem. Data in Civitate Maioricarum nonas septembris anno domini M^o CCC^o XXX° VIII°.

2

1.338, setembre, 28 — Mallorca.

Les autoritats mallorquines procedeixen contra la nau de Ramon Figuera, mercader barceloní, en virtut de la marca concedida a Mateu Pellicer i Joan Duró de Puigcerdà.

A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 172 r.-v.

Nos Rogerius de Rovenacho, miles, camerlengus serenissimi domini Jacobi Dei gratia regis Maioricarum, comitis Rossilionis et Ceritanie et domini Montispesulani ac locum tenentes eiusdem domini regis in regno Maioricarum et Raymundus de Capcirio, assessor dicti domini locum tenentis, commissarii seu execu-

tores per dominum dominum regem super executione infrascripte marche specialiter deputati. Notum facimus universis quod existente Raymundo Figuera, cive Barchinone, patrono cuiusdam coche bayonescha in mollo Maioricarum supervenit nobis mandatum a serenissimo domino nostro rege predicto quod executionem faceremus de quadam marcha per serenitatem ipsius concessam Matheo Pellicerii et Johanni Durus de Podio Ceritano contra subditos illustrissimi domini regis Aragonum, cuius quidem mandati nobis litteratorie facti vigore et pro executione marche huiusmodi facienda raubas et merces dicte coche iussimus exonerari ac ilas vendi et tradi dicto Matheo Pellicerii, hoc potenti cum instantiam in solutum pro rata marche predictae inter que invito dicto patrono exonerari fecimus res ut dixit infrascriptarum personarum que cum dicta cocha ut per eius cartularium invenimus debebant vehi apud insulam Sardinie et sunt que sequuntur:

Primo videlicet quatuor carretals Jacobi Felicii de Valentia. Item viginti octo doblerie Bertrandi Polinyani de Barchinona. Item unum carretal Bertrandi eiusdem. Item decem bale pannorum Andree Canerii de Valentie. Item LIII pecie inter restes et palomerias dicti Bertrandi Polinyani. Item viginti tria faxia et quinquaginta corde. Item duodecim alhabie plene opere terre. Item viginti quinque panes picis ponderantis viginti quinque quintaria et quadraginta octo librarum. Item quatuor pondo dorros. Item duodecim mole de libans. Item decem faxia de tronyella que omnia erant dicti Bertrandi Polinyani de quibus omnibus et singulis dicto Raimundo Figuera hoc cum instantia postulanti concessimus presentes nostras patentes literas in testimonium veritatum veritatum ut cum eisdem posset se ubicumque ei opus fuerit adiuvere. Data ut supra.

3

1.338, novembre, 10 — Mallorca.

Fragment d'un dels documents on es descriu el procediment emprat per realitzar les estimacions dels béns segrestats.

A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 201 v.-202 r.

... Prospicientes vero quod nullus inveniretur qui dictas merces vellet emere nisi forsam pro minori pretio quam valerent deliberavimus esse utilius pro Jacobo Amargosii supradicto quod dicte merces per certos probos homines extimarentur iuste et sufficienter. Ita videlicet et prout venderentur eo tunc inter duos mercatores bonos et sufficientes ad solventum pretium ad voluntatem vendetis, ut sit iusto pretio extimate traderentur in solutum pro rata dicto Matheo Pellicerii, ex in executionis marche predictae ad quarum mercium extimationem peragendam fuerunt per nos electi certi probi homines civitatis Barchinone et Valentie qui tamen noluerunt in hiis modo aliquo interesse. Quare ob defectum eorum elegimus mercatores cives Maioricarum notabiles et signatos

qui jurarunt in posse nostro ad sancta Dei quatuor evangelia per eos corporaliter tacta ad hec fideliter se habere. Qui quidem probi homines ex nostra ordinatione adiungentes secum speciales curritores secundum qualitatem mercium, expertos in illis apreciarunt et extimarunt merces infrascriptas prout inferius est expressum...

4

1.339, abril, 12 — Mallorca.

Roger de Rovenac, governador de Mallorca, concedeix seguretats a dos mercaders catalans que venien de Bizanci amb un carregament propietat, en part, de mallorquins, per poder descarregar i vendre les mercaderies a l'illa, malgrat la marca atorgada contra els súbdits de la Corona d'Aragó.

A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fol. 274 v.

Nos Rogerius de Rovenacho, etc. Notum facimus universis quod cum cocha sive navis trium cohoptarum Petri Sa-Sala et Berengarii Letonis de Barchinona, vocata "Sanctus Antonius", veniens de partibus Romanie, que erat partim onerata rebus et mercibus mercatorum civium Maioricarum et partim mercatorum civium Barchinone et aliorum subditorum illustris domini regis Aragonum esset in maribus de Portu Petro et nollet accedere ad portum Maioricarum timendo ut dictus Petrus Sa-Sala proposuit coram nobis quod marcha seu represalie fierent contra dictam navem mercatores predictos subditos dicti domini Aragonum personas, res et merces existentes in ea vel quod possent alius impediri in persona vel bonis propter marcham seu represalias aut propter guerram quod absit vel alio quovis modo. Et hoc de causa mercatores Maioricarum habentes eorum res et merces in nave predicta, supplicassent nobis quod dicte navi et mercatoribus assecuramentum complete quod bono rei publice facere dignaremur. Ideo eorum supplicatione benigne admissa ac habita deliberatione super hiis et consilio diligenti pro bono comuni et utilitate rei publice de certa scientia auctoritate domini nostri regis Maioricarum qua in hac parte fungimur ex parte eiusdem domini regis, tenore presentium assecuramus dictos patronos, navem, naulum et mercatores, marinarios, res et merces et cetera alia existentia in eadem. Sic quod ad portum Civitatis Maioricarum novis ipso cum predictis omnibus et singulis accedere valeat libere et absque metu cuiuscumque marche seu represalie et guerre cuiuslibet si qua esset, et in super quod onus dicte navis possit hic exonerari et esse ac dicti mercatores Barchinone ac subditi dicti domini regis Aragonum eorum res et merces vendere si voluerint, et hic stare salve, pariter et secure cum rebus et mercibus eorundem ac cum peccunia procedenti ex inde et etiam cum dicta nave amarinata recedere de Maioricarum etiam si voluerint cum dictis rebus subditorum dicti domini regis Aragonum quos in super possent in alio ligno transferre si voluerint et abstrahere a terra

Maioricarum pro eodem libito voluntatis, prout melius hec omnia possint intelligi in favorem dictorum patronorum et mercatorum ac res et merces habentium in nave predicta, in quorum quidem omnium testimonium et plena fidem eisdem patronis et mercatoribus concessimus has nostras patentes literas sigilli nostri officii munimine roboratas. Data ut supra.

5

[1.339, maig, 23 — Mallorca].

El governador de Mallorca atorga un guiatge a Jaume Serra, mercader de Barcelona, el qual procedia de Sardenya amb un carregament de blat, perquè pugui anar a l'illa sense ser objecte de les represàlies derivades de la marca existent contra els catalans.

A.R.M., A.H. (L.C.) 1, fols. 299 r.-v.

Nos Rogerius de Rovenacho, etc. Notum facimus universis quod cum cocha bayonescha duarum cohoptarum Jacobi Serra, civis Barchinone, vocata "Sanctus Antonius", veniens de partibus insule Sardinie onerata per maiori parte frumento et mercibus subditorum illustris domini regis Aragonum, esset in maribus "del Cap de la Pera" et nollet accedere ad portuum Maioricarum timendo ut pro parte dicti Jacobi fuit propositum coram nobis quod marcha seu represalie fieret contra dictam navem mercatorem predictos subditos dicti domini regis Aragonum, personas, res et merces existentes in ea vel quod possent aliter impediri in persona vel bonis propter marcham seu represalias aut propter guerram quod absit vel alio quovis modo. Et hac de causa per amicos dicti Jacobi esset nobis supplicatum quod navi et mercatoribus predictis assecuramentum complete quod bono rei publice facere dignaremur. Ideo ad eorum supplicationem habita tamen primitus deliberatione super his et consilio diligenti per bono vestri et utilitate rei publice de certa scientia auctoritate domini nostri regis tenore presentium asecuramos dictum Jacobum Serra navem suam et naulum et mercatores, marinarios, res et merces ac cetera alia existentia in eadem, sic quod ad portum Civitatum Maioricarum cocha ipsa cum predictis omnibus accedere valeat libere et absque metu cuiuscumque marche seu represalie et guerre cuiuslibet siqua esset. Et in super quod onus dicte navis debeat hic exonerari et esse et dicti mercatores subditi domini regis Aragonum eorum res et merces vendere si voluerint et hic stare, salve, pariter et secure cum rebus et mercibus eorundem ac cum peccuniam procedenti ex inde recedere de Maioricarum et etiam cum dicta cocha amarinata pro eorum libito voluntatis. Data ut supra.